

Schade van de werkgever bij arbeidsongeschiktheid werknemer door toedoen van een ander

Mevrouw mr. M. Keijzer-de Korver

Inleiding

In dit themanummer betreffende de rechten van derden bij overlijdens- en letselschade mag de werkgever als betrokken derde natuurlijk niet ontbreken. In het navolgende zal ik ingaan op de precieze omvang van het regresrecht van de werkgever, waarbij verschillende schadeposten aan bod zullen komen. Zoals bekend, is de werkgever niet in staat zijn volledige schade op de aansprakelijke partij te verhalen en blijft hij aldus – buiten zijn schuld – met een deel van de door andermans fout veroorzaakte schade zitten. Ik ben van mening dat de aansprakelijke partij dient op te draaien voor de volledige door haar veroorzaakte schade en plaats dan ook de nodige kritische kanttekeningen bij de huidige wettelijke regeling. De wetgever is voornemens om een ontwerp voor een wetwijziging op te stellen met het oog op de kosten van re-integratie. Het lijkt mij juister indien de wetgever een wetwijziging in breder verband in overweging neemt.

Het wettelijk kader

Wanneer een werknemer arbeidsongeschikt raakt door een gebeurtenis waarvoor een ander aansprakelijk is, lijdt de werkgever door die gebeurtenis eveneens schade. Zo is de werkgever op grond van artikel 7:629 BW gehouden voor een tijdvak van (inmiddels) 104 weken het loon van de zieke werknemer (in beginsel tot 70% behoudens een voor de werknemer gunstiger regeling in een individuele of collectieve arbeidsovereenkomst) door te betalen, zonder dat daar arbeid tegenover staat. Werkgevers zullen zich in sommige gevallen genoodzaakt zien een vervangende arbeidskracht in te huren. Voorts is denkbaar dat zij schade lijden in de vorm van omzet- en winstderving. Bovendien zijn werkgevers ingevolge artikel 7:658a BW verplicht tot re-integratie van de arbeidsongeschikte werknemer, waarmee uiteraard ook de nodige kosten gemoeid zijn.

Ter beantwoording van de vraag of de werkgever zijn schade kan verhalen op de aansprakelijke partij, en zo ja, tot welke hoogte, dient te worden gekeken naar afdeling 6.1.10 BW. Deze afdeling bevat algemene regels met betrekking tot inhoud en omvang van alle wettelijke verplichtingen tot schadevergoeding. Relevant in dit verband zijn in elk geval de artikelen 6:107 en 107a BW. Beide artikelen geven de werkgever een eigen recht op vergoeding op grond van de aansprakelijkheid van de laedens jegens het slachtoffer. Het is mitsdien niet nodig dat de laedens ook jegens de

werkgever onrechtmatig heeft gehandeld, dan wel toerekenbaar is tekortgeschoten in de nakoming van een verbintenis.¹

Artikel 6:107 lid 1 BW ziet behalve op de letselschade van het slachtoffer zelf, ook op de zogenoemde 'verplaatste schade'. Het betreft de kosten die een derde, anders dan krachtens een verzekering, ten behoeve van het slachtoffer heeft gemaakt en die het slachtoffer zelf van de aansprakelijke persoon had kunnen verdienen, indien hij de kosten zelf zou hebben gemaakt. Denk hierbij aan door de derde ten behoeve van het slachtoffer gemaakte geneeskundige, verpleeg- en revalidatiekosten.

Artikel 6:107a lid 2 BW verleent de werkgever sinds 1 februari 1996 een (beperkt) zelfstandig wettelijk verhaalsrecht op de jegens zijn verwonde werknemer aansprakelijke partij voor het tijdens ziekte of arbeidsongeschiktheid verplicht door te betalen loon.^{2,3} Dit verhaalsrecht is gemaximeerd tot het zogenoemde civiel plafond: het doorbetaalde loon kan worden gevorderd tot ten hoogste het bedrag dat de aansprakelijke persoon als schadevergoeding aan de gewonde werknemer had moeten betalen als de

1. Als voorbeeld van een situatie waarin sprake is van een contractuele relatie tussen de werkgever en de laedens, kan worden gedacht aan een overeenkomst van in- en uitleen tussen deze partijen. In een arrest van het Hof Den Haag van 4 maart 2004, VR 2005, 9 was sprake van een ongeval op een bouwplaats, waarbij een ingeleende werknemer, die op een onveilige wijze zijn werkzaamheden had uitgeoefend, ernstig gewond was geraakt. De materiële werkgever had zeggenschap over de dagelijkse invulling van de werkzaamheden en had niet de vereiste zorg voor de veiligheid van de werknemer in acht genomen. De formele werkgever, die het loon had doorbetaald aan de werknemer tijdens zijn arbeidsongeschiktheid, zocht regres op de materiële werkgever. Op basis van de toedracht van het ongeval oordeelde het hof, naar analogie van art. 6:102 jo. 101 BW, dat de materiële werkgever 65% van de loonschade aan de formele werkgever diende te vergoeden.
2. Dit verhaalsrecht is aan de werkgever toegekend in verband met de stapsgewijze uitbreiding van de verantwoordelijkheid van de werkgever voor de inkomensbescherming van de zieke werknemer, waarbij de rol van de bedrijfsvereniging involge de Ziektewet dienovereenkomstig is ingeperkt.
3. Art. 6:107a lid 1 BW regelt een zgn. verplichte voordeelstoerekening, teneinde te voorkomen dat de aansprakelijke partij twee keer dezelfde schade vergoedt: de rechter die de schadevergoeding ten behoeve van de gekwetste zelf vaststelt, brengt daarop (de aanspraak op) het doorbetaalde loon in mindering.

werkgever geen loondoorbetalingsverplichting zou hebben gehad.⁴

Het derde lid van artikel 6:107a BW beperkt het verhaalsrecht voorts jegens aansprakelijke collega-werknemers: de werkgever heeft in dat geval slechts recht op schadevergoeding indien deze aansprakelijke werknemers opzet of bewuste roekeloosheid kan worden verweten.

Artikel 6:107 lid 2 BW bepaalt dat de aansprakelijk gehouden partij jegens de derde dezelfde verweren kan voeren als jegens het slachtoffer. Zo kan zij de derde eigen schuld van het slachtoffer tegenwerpen of een exoneratiebeding dat is overeengekomen tussen hem en het slachtoffer. Ditzelfde geldt voor het verhaalsrecht van de werkgever.⁵ Dit vloeit voort uit het civiel plafond.

Volledigheidshalve wijs ik ten slotte nog op twee bepalingen. Uit artikel 6:108 lid 2 BW volgt dat indien de werkgever de kosten van lijkbezorging voor zijn rekening heeft genomen, hij deze op de aansprakelijke persoon kan verhalen, voor zover deze kosten in overeenstemming zijn met de omstandigheden van de overleden werknemer. Artikel 6:197 BW (de Tijdelijke Regeling Verhaalsrechten) beperkt de werkgever in de aansprakelijkheidsgronden waarop hij zich kan beroepen bij de uitoefening van zijn regresrecht.

Buitengerechtigde kosten

Bij de beantwoording van de vraag of de regresnemende werkgever recht heeft op vergoeding van buitengerechtigde kosten, dient volgens de Hoge Raad een onderscheid te worden gemaakt tussen de kosten zoals bedoeld onder de letters b en c van artikel 6:96 lid 2 BW.⁶

De Hoge Raad heeft in een arrest van 5 december 1997⁷ de vraag of een regresnemer (in dat geval een ziekenfonds krachtens art. 83b Ziekenfondswet; ZFW) een beroep kan doen op artikel 6:96 lid 2 sub c BW, bevestigend beantwoord. De (WAM-verzekeraar van de) veroorzaker van de letselschade weigerde een deel van de ziektekosten aan het verhalende ziekenfonds te voldoen. De Hoge Raad oordeelde dat het ziekenfonds, gelet op de weigering van de schadeveroorzaker – als iedere crediteur van een geldvordering die niet wordt voldaan – ingevolge artikel 6:96 lid 2 sub c BW recht heeft op vergoeding van de redelijke kosten ter verkrijging van voldoening buiten rechte.

Gelet op dit arrest en het arrest van de Hoge Raad van 9 juli 2004 (Zwolsche Algemeene/Vormenfabriek Tilburg)⁸ moet worden aangenomen dat ook de werkgever zijn kosten ter verkrijging van voldoening buiten rechte op de aansprakelijke partij kan verhalen. Ik baseer mij hierbij op rechtsoverweging 3.6 van laatstgenoemd arrest, waarin de Hoge Raad overweegt dat het verhaalsrecht van artikel 6:107a lid 2 BW een overeenkomstige strekking heeft als het in artikel 83b ZFW geregelde recht, en samenhangt met de verhaalsrechten die gebaseerd zijn op de socialezekerheidswetten. De Hoge Raad wijst daarbij op het belang van consistentie van het systeem van regresrechten mede in verband met de hanteerbaarheid daarvan voor de praktijk.

Artikel 6:96 lid 2 sub c BW is dan ook rechtstreeks van toepassing, indien de aansprakelijke partij weigert de vordering van de werkgever te betalen.

In voornoemd arrest Zwolsche Algemeene/Vormenfabriek Tilburg heeft de Hoge Raad de vraag beantwoord of een werkgever die verhaal neemt op grond van artikel 6:107a BW, vergoeding kan vorderen van de door hem gemaakte kosten ter vaststelling van schade en aansprakelijkheid als bedoeld in artikel 6:96 lid 2 sub b BW. De Hoge Raad greep daarvoor terug op zijn eerdere arrest inzake Sterpolis/Amicon⁹ betreffende het op artikel 83b ZFW gebaseerde verhaalsrecht van een ziekenfonds, dat vergoeding van interne administratiekosten vorderde op de voet van artikel 6:96 lid 2 sub b BW. De Hoge Raad oordeelde in Sterpolis/Amicon dat dit artikel niet rechtstreeks van toepassing is, aangezien de verplichting van de dader jegens het ziekenfonds niet kan worden aangemerkt als een wettelijke verplichting tot schadevergoeding als bedoeld in afdeling 6.1.10 BW. Gelet op de strekking van het verhaalsrecht¹⁰ moet de betreffende bepaling echter wel van overeenkomstige toepassing worden geacht, zodat het ziekenfonds ook deze kosten kan verhalen, echter slechts indien en voor zover deze door de benadeelde zijn gemaakt of, zo deze zijn gemaakt door de verzekeraar, zij onder deze bepaling zouden vallen indien zij door de benadeelde zouden zijn gemaakt. In het arrest Zwolsche Algemeene/Vormenfabriek Tilburg bepaalde de Hoge Raad dat ten aanzien van het verhaalsrecht van de werkgever hetzelfde moet worden aangenomen. Artikel 6:96 lid 2 sub b BW is dan ook van overeenkomstige toepassing binnen de in het arrest Sterpolis/Amicon aangegeven grenzen.

Ik vraag mij af of het wel juist is dat de Hoge Raad artikel 83b ZFW en artikel 6:107a BW over één kam heeft geschoren voor wat betreft de vraag of sprake is van een wettelijke verplichting tot schadevergoeding in de zin van afdeling 6.1.10 BW. In artikel 6:107a lid 2 BW is expliciet vastgelegd dat de persoon die aansprakelijk is jegens de gewonde werknemer, verplicht is de schade van de regresnemende werkgever te vergoeden ten bedrage van het doorbetaalde loon. Hier is naar mijn mening wel degelijk sprake van een wettelijke verplichting tot schadevergoeding van de persoon die aansprakelijk is jegens de gewonde werknemer, aan

4. In art. 7:674 lid 2 BW is bepaald dat de werkgever na het overlijden van de werknemer aan diens nabestaanden een overlijdensuitkering dient te betalen ten bedrage van één maandsalaris. In sommige cao's is een verdergaande uitkeringsverplichting voor de werkgever opgenomen ten gunste van de nabestaanden. Naar mijn mening valt deze verplichting van de werkgever tot voldoening van een overlijdensuitkering niet onder het verhaalsrecht van art. 6:107a lid 2 BW, dat uitsluitend ziet op het tijdens ziekte of arbeidsongeschiktheid verplicht door te betalen loon. Die loondoorbetalingsverplichting houdt op bij het overlijden van de werknemer, op welk moment de arbeidsovereenkomst eindigt.

5. MvT, Kamerstukken II 1994/95, 24 326, nr. 3, p. 9.

6. Zie HR 9 juli 2004, NJ 2004, 572 (Zwolsche Algemeene/Vormenfabriek Tilburg), r.o. 3.8, laatste twee volzinnen, alsmede de conclusie van P-G Hartkamp.

7. HR 5 december 1997, NJ 1998, 400 (Terminus/ZAO).

8. NJ 2004, 572.

9. HR 26 september 2003, NJ 2003, 645 (Sterpolis/Amicon).

10. De strekking is te voorkomen dat de schadeveroorzaker aan zijn verplichting tot schadevergoeding ontkomt en ervan profiteert dat de door hem veroorzaakte schade wordt vergoed door de verzekeraar van degene die schade heeft geleden.

diens werkgever.¹¹ Het verhaalsrecht van artikel 83b ZFW¹² was daarentegen niet geformuleerd als een recht op schadevergoeding, maar als een wettelijk recht op verhaal van gedane uitkeringen. Voor zover dat verhaalsrecht al als een schadevergoedingsvordering kon worden gezien, geldt voorts dat het een bepaling buiten het BW betrof en de ZFW tot administratiefrechtelijke wetgeving werd gerekend.

Naar mijn opvatting zou artikel 6:96 lid 2 sub b BW wel dege-lijk rechtstreeks van toepassing moeten zijn op het verhaalsrecht van de werkgever.

Voor alle in artikel 6:96 lid 2 BW bedoelde kosten geldt de dubbele redelijkheidstoets: was het in de gegeven omstandigheden redelijk om de kosten te maken en zijn de kosten binnen redelijke omvang gebleven? Er is veel lagere jurisprudentie geweest met betrekking tot deze dubbele redelijkheidstoets. De rechter heeft in veel gevallen de gevorderde buitengerechtelijke kosten afgewezen, op de grond dat het niet redelijk was een juridisch deskundige in te schakelen voor de afhandeling van vrij eenvoudige schadeclaims, waarvoor de aangesproken partij de aansprakelijkheid direct had erkend en tot uitbetaling van de loonschade was overgegaan, zodra zij een opgave daarvan had ontvangen.¹³

Naar analogie van het arrest van de Hoge Raad inzake Amey/Staat¹⁴ en op basis van het arrest Sterpolis/Amicon maakt het in beginsel niet uit of het gaat om externe dan wel interne kosten van de werkgever. Ook de interne kosten komen alleen voor vergoeding in aanmerking indien is voldaan aan de dubbele redelijkheidstoets (zo moeten de interne kosten wel meer omvatten dan het enkele berekenen van de loonschade, want die moet in principe eenvoudig uit de loonadministratie kunnen worden afgeleid; daar hoeft geen juridische afdeling aan te pas te komen). Wanneer het gaat om interne kosten als bedoeld in artikel 6:96 lid 2 sub b BW, moeten deze blijkens de jurisprudentie van de Hoge Raad voorts worden getoetst aan de vraag of de gewonde werknemer vergoeding van deze kosten had kunnen vorderen, indien deze niet naar de werkgever waren verplaatst. Voor zover de interne kosten van de werkgever niet nauwkeurig kunnen worden vastgesteld, moet de omvang van deze kosten op onderbouwde wijze worden geschat (vergelijk art. 6:97 BW).

Re-integratiekosten

Ingevolge artikel 7:658a BW is de werkgever verplicht al het redelijkerwijs nodige te doen om de kans op werkhervatting voor de arbeidsongeschikte werknemer te vergroten, zo mogelijk in de eigen of andere passende arbeid. Lukt dat niet, dan dient de werkgever te bevorderen dat de werknemer bij een andere werkgever wordt ingeschakeld voor hem passende arbeid. In artikel 7:660a BW is de hiermee corresponderende verplichting van de werknemer vastgelegd om mee te werken aan zijn re-integratie.

De vraag rijst of de werkgever de kosten van re-integratie kan verhalen op de aansprakelijke partij. Artikel 6:107a BW, dat uitsluitend ziet op verhaal van doorbetaald loon, biedt hier geen grondslag voor.¹⁵

Biedt artikel 6:107 BW juncto artikel 6:96 lid 2 sub a BW (betreffende redelijke kosten ter voorkoming of beperking van schade) wellicht een deugdelijke grondslag voor het verhaal van deze kosten?

De Rechtbank Utrecht meent van niet. In haar vonnis van 11 augustus 2004¹⁶ oordeelde de rechtbank dat re-integratiekosten door de werkgever worden gemaakt, omdat hij wettelijk verantwoordelijk is voor de werkhervatting door zijn werknemers. Uit het geheel van wettelijke verplichtingen die werkgever en werknemer jegens elkaar hebben, vloeit niet voort dat de werknemer deze kosten zelf zou maken als de werkgever ze niet maakt. Van verplaatste schade als bedoeld in artikel 6:107 BW is volgens de rechtbank dan ook geen sprake. Met een beroep op het arrest Sterpolis/Amicon acht de rechtbank artikel 6:96 lid 2 sub a BW van overeenkomstige toepassing, waarbij de werkgever alleen aanspraak kan maken op vergoeding van deze kosten, indien de gewonde werknemer zelf vergoeding zou hebben kunnen vragen als geen sprake zou zijn geweest van 'verplaatsing' van de schade. De rechtbank wijst de vordering ook op deze tweede grondslag af en wel om dezelfde reden, namelijk dat re-integratiekosten geen kosten zijn die een werknemer zelf zou hebben gemaakt.

11. Hartlief lijkt er in zijn bindend advies van 8 februari 2006, VR 2006, 123, r.o. 40, tweede aandachtstreepje, van uit te gaan dat afdeling 6.1.10 rechtstreeks van toepassing is op art. 6:107a BW enkel vanwege de plaatsing van het artikel in die afdeling.
12. Art. 83b ZFW is per 1 januari 2006 vervallen met de inwerkingtreding van het nieuwe verzekeringsrecht (zie art. 7:962 BW) en de Zorgverzekeringswet.
13. Voor jurisprudentie op dit punt verwijs ik naar J.M. Tromp, Het verhaalsrecht van de particuliere werkgever, Handboek Personenschade (Iosbl.), Alphen aan den Rijn: Samsom, p. 4150-14, alsmede naar de bijdrage van F.Th. Kremer in S.D. Lindenberg e.a., Buitengerechtelijke kosten. Vijf visies op de redelijkheid, Den Haag: PIV 2000, hoofdstuk 4, Buitengerechtelijke kosten van regresnemers, p. 77-80.
14. In HR 16 oktober 1998, NJ 1999, 196 (Amey/Staat) ging het om een eigen vordering van de Staat uit hoofde van een jegens hem gepleegde onrechtmatige daad, terwijl het bij de regresvordering van de werkgever gaat om een van de gewonde werknemer afgeleid vorderingsrecht. Het arrest is dan ook niet rechtstreeks van toepassing, maar kan naar mijn mening wel naar analogie worden toegepast.
15. Ik teken hierbij aan dat aansprakelijk gehouden personen die worden gedagvaard tot vergoeding van het doorbetaalde loon, in voorkomende gevallen als verweer aanvoeren dat werkgever en werknemer onvoldoende aan hun re-integratieverplichtingen hebben voldaan en daarmee hun schadebeperkingsplicht hebben geschonden. Zie bijvoorbeeld Rb. Amsterdam 8 september 2004, VR 2005, 34 (r.o. 6). Het is echter nog maar de vraag of een dergelijk beroep op eigen schuld van de regreszoekende werkgever respectievelijk van de gewonde werknemer zich wel verdraagt met HR 9 februari 1979, NJ 1979, 400. In dit arrest was sprake van een vordering van een bedrijfsvereniging tot verhaal van aan een slachtoffer van een verkeersongeval gedane uitkeringen op grond van art. 90 WAO jegens een aansprakelijke WAM-verzekeraar. Deze verzekeraar stelde dat de GMD tekortgeschoten was in de revalidatiebegeleiding, waardoor de arbeidsongeschiktheid onnodig voortduurde, alsmede dat dit falen zowel aan de bedrijfsvereniging als aan het slachtoffer diende te worden toegerekend. De Hoge Raad oordeelde dat het karakter van het verhaalsrecht van de bedrijfsvereniging zich verzette tegen het aannemen van een niet in de wettelijke regeling voorziene beperking van dat verhaal op grond van een tekortschieten van de GMD. Dit falen van de GMD kon volgens de Hoge Raad evenmin aan het slachtoffer worden toegerekend ter vermindering van zijn aanspraak op schadevergoeding jegens de schadeveroorzaker.
16. Rb. Utrecht 11 augustus 2004, rolnr. HA ZA 04-292 (AC Restaurants & Hotels/AMEV), besproken door A.F.J. Blondeel, Verhaalsrecht werkgever buitengerechtelijke kosten en re-integratiekosten, PIV-Bulletin oktober 2004, p. 9 en 10.

Naar mijn mening heeft de Rechtbank Utrecht aldus een onjuiste maatstaf aangelegd. Artikel 6:107 BW stelt aan vergoeding van verplaatste schade niet de eis dat de kosten die de derde ten behoeve van de gekwetste heeft gemaakt, kosten zijn die de gekwetste zelf had moeten maken, indien de derde deze niet voor hem had gemaakt. De enige eis die het artikel stelt, is dat als de gekwetste de kosten zelf zou hebben gemaakt, hij deze van de aansprakelijke persoon had kunnen vorderen. Ik meen dan ook dat aangenomen moet worden dat de werkgever de re-integratiekosten, voor zover deze gemaakt zijn ter beperking van de schade van de werknemer, wel degelijk op de aansprakelijke persoon kan verhalen op grond van artikel 6:107 juncto artikel 6:96 lid 2 sub a BW, aangezien de werknemer vergoeding van deze kosten had kunnen vorderen, indien hij deze zelf had gemaakt.

Volgens de wetgever bestaat in de praktijk onzekerheid over de vraag of re-integratiekosten ingevolge artikel 6:107 BW kunnen worden verhaald op de aansprakelijke persoon,¹⁷ hoewel de betrokken ministers van mening zijn dat deze vraag in beginsel bevestigend moet worden beantwoord, dit met inachtneming van het civiel plafond. Volgens de ministers bestaat echter onduidelijkheid over de vraag volgens welke maatstaf beoordeeld moet worden of de werkgever de re-integratiekosten kan verhalen: kan dat alleen indien anders de werknemer zelf deze re-integratiemaatregelen zou hebben getroffen (zoals de Rechtbank Utrecht – naar mijn mening ten onrechte – meende)? Of is voldoende dat in het geval de werknemer (al dan niet denkbeeldig) deze maatregelen had genomen, hij de kosten daarvan had kunnen verhalen (dit is wat art. 6:107 BW bepaalt)? Met deze laatste maatstaf valt volgens de ministers te verdedigen dat veel van de re-integratiekosten door de werkgever verhaald kunnen worden op de aansprakelijke persoon.¹⁸

Vanwege de beweerdelijk bestaande onzekerheid willen de beide ministers in de wet hierover duidelijkheid verschaffen. Zij zijn voornemens in een nog op te stellen ontwerp voor een wetswijziging aan te geven dat re-integratiekosten zijn te beschouwen als kosten ter beperking van schade in de zin van artikel 6:96 lid 2 sub a BW, zodat deze kosten, mits voldaan is aan de dubbele redelijkheidstoets, voor volledige vergoeding in aanmerking komen.¹⁹ De ministers achten dit rechtvaardig, omdat re-integratie tot doel heeft om de werknemer zo snel mogelijk weer aan het werk te krijgen, waardoor zijn inkomensschade wordt beperkt en daarmee de vergoedingsplicht van de aansprakelijke persoon.²⁰

De ministers zullen voorts bezien of het nodig is de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) en/of andere werknemersverzekeringen eveneens te wijzigen om ook het UWV de mogelijkheid te bieden de re-integratiekosten te verhalen op de aansprakelijke partij en aldus weer de positie van de verschillende regresnemers op elkaar af te stemmen.

Bruto/nettoproblematiek

De tekst van artikel 6:107a BW is voorgesteld in het wetsvoorstel 'Nadere wijziging van een aantal sociale zekerheidswetten (technische verbeteringen in verband met de wetten TAV, TBA en TZ, alsmede enige andere wijzigingen)'. In dit 'technisch reparatie-

voorstel' zat de introductie van het regresrecht van de werkgever min of meer verscholen,²¹ waardoor de maatschappelijke discussie over dit onderwerp niet (tijdig) in brede kring is gevoerd.²²

Blijkens de parlementaire geschiedenis ging de wetgever ervan uit dat op basis van de jurisprudentie van de Hoge Raad inzake de Verhaalswet Ongevallen Ambtenaren (VOA) de werkgever een nettoregresrecht heeft. De wetgever gaf daarbij aan dat men zich de vraag kon stellen of dit wel juist is, maar dat de zogenoemde bruto/nettoproblematiek hier, gezien het karakter van het wetsvoorstel, niet kon worden behandeld, aangezien het vragen betrof die over de volle breedte van het regresrecht beantwoord zouden moeten worden.²³ De wetgever is deze hele discussie derhalve grotendeels uit de weg gegaan.

De Hoge Raad heeft geoordeeld dat het verhaalsrecht van de werkgever inderdaad beperkt is tot de nettoloonkosten, zodat de werkgever geen verhaal kan zoeken voor eventuele inkomstenbelasting en premies voor socialeverzekeringswetten.^{24,25} De Hoge Raad voert daartoe aan dat artikel 6:107a BW ertoe strekt de werkgever wat betreft zijn regresmogelijkheden in dezelfde positie te plaatsen als waarin de bedrijfsvereniging verkeerde op grond van de Ziektewet voordat artikel 7:629 BW werd ingevoerd. De Hoge Raad verwijst voorts naar zijn VOA-jurisprudentie,²⁶ waar-

17. Tijdens de plenaire behandeling op 1 november 2005 van het voorstel van de WIA in de Eerste Kamer is de vraag gerezen welke kosten de werkgever op de aansprakelijke persoon kan verhalen. De discussie heeft zich toegespitst op twee kostenposten: (1) de kosten van re-integratie, en (2) de belasting en sociale premies die de werkgever op het doorbetaalde loon moet inhouden. De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft toegezegd zich daarvoor nader te beraden, samen met de minister van Justitie. De uitkomst van dit beraad heeft de minister van SZW vastgelegd in een brief van 18 augustus 2006. De ministers zijn van oordeel dat de eerstgenoemde soort kosten wel, en de laatstgenoemde soort kosten niet onder het regresrecht van de werkgever dienen te vallen.
18. Zie de betreffende brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan de Tweede Kamer d.d. 18 augustus 2006, kenmerk SV/WV/06/63850, Kamerstukken II 2005/06, 30 034, nr. 77. S.D. Lindenbergh bespreekt deze brief zeer kritisch in AV&S, p. 177: Tweemaal werkgeversregres: civiel plafond of niet?
19. De ministers opteren dus voor een rechtstreekse toepasselijkheid van art. 6:96 lid 2 sub a BW en niet voor een overeenkomstige toepassing binnen de in het arrest Sterpolis/Amicon aangegeven grenzen.
20. De wetgever lijkt met het voorgenomen wetsvoorstel het oog te hebben op kosten ter beperking van schade van de werknemer. Daarvoor biedt art. 6:107 jo. art. 6:96 lid 2 sub a BW naar mijn mening reeds thans uitkomst, zodat de beoogde wetswijziging wat dat betreft overbodig lijkt. Dat zou alleen dan niet het geval zijn, indien de wetgever ook het oog heeft op de kosten ter beperking van eigen schade van de werkgever, die door een snelle re-integratie van de werknemer onder meer zijn verplichting tot loondoorbetaling bij ziekte beperkt ziet. Re-integratiekosten zullen overigens in veel gevallen strekken tot beperking van schade van zowel de werknemer als de werkgever.
21. MvA, Kamerstukken I 1995/96, 24 326, nr. 119b, p. 1.
22. Zie hierover kritisch o.a. H.M. Storm, Een zelfstandig verhaalsrecht voor de werkgever: de juiste keuze? Beschouwingen over art. 6:107 BW en het nieuwe art. 6:107a BW, NTBR 1996, p. 91 e.v.
23. MvA, Kamerstukken I 1995/96, 24 326, nr. 119b, p. 2.
24. HR 24 oktober 2003, NJ 2004, 396 (Revabo/Amev) en HR 13 februari 2004, LJN AN8600 (NBM Rail/Amev).
25. Hiermee is de werkgever slechter af dan vóór de invoering van art. 6:107a BW. Tot die tijd vorderde de werkgever het doorbetaalde loon, vermeerderd met de afgedragen belasting en premies, op grond van een met de werknemer gesloten overeenkomst van cessie.
26. HR 13 december 1985, NJ 1986, 246 (ABP/Wink), HR 27 november 1987, NJ 1989, 48 (Staat/Pieus) en HR 25 februari 1994, NJ 1995, 608 (Staat/Sterpolis).

in is vastgelegd dat de overheidswerkgever zowel bij overlijden als bij blijvende en tijdelijke arbeidsongeschiktheid geen verhaal kan nemen voor eventuele inkomstenbelasting en premies sociale-verzekeringswetten, dit 'in het belang van de hanteerbaarheid van de wet en een zo eenvoudig mogelijke toepassing daarvan in de praktijk'.²⁷ De Hoge Raad legt artikel 6:107a BW dienovereenkomstig uit en laat deze uitleg mede gelden voor doorbetalingen van loon waardoor het civiel plafond nog niet wordt overschreden. De Hoge Raad hecht aan versterking van de consistentie van het systeem van regresrechten.²⁸

Het uitgangspunt dat de Hoge Raad aan het nettoregres ten grondslag heeft gelegd, is dat hetgeen de werknemer van de aansprakelijke partij had kunnen vorderen bij het wegdenken van de loon-doorbetalingsverplichting, altijd een onbelaste uitkering in de vorm van een som ineens zou hebben opgeleverd. Dit uitgangspunt is echter in veel gevallen niet correct. De hypothetische schadevergoeding van de dader aan de gewonde werknemer kan uit verschillende onderdelen bestaan en zou wel aan heffing van loonbelasting en sociale premies onderworpen kunnen zijn voor zover het zou gaan om een vergoeding wegens gederfde inkomsten bij een tijdelijk of gedeeltelijk verlies aan arbeidsvermogen (dit in tegenstelling tot een vergoeding wegens een blijvend verlies aan arbeidsvermogen, die onbelast is).²⁹ Voorts lijkt een periodieke vaststelling van de vordering meer voor de hand te liggen dan een (gekapitaliseerde) som ineens in het geval van een vordering tot verhaal van loon-doorbetaling, aangezien dit ziet op een betrekkelijk korte periode van arbeidsongeschiktheid.³⁰ Het is mitsdien zeer wel denkbaar dat de werknemer jegens de aansprakelijke partij wel degelijk aanspraak had kunnen maken op een brutovergoeding, in welk geval ook het civiel plafond bruto zou moeten worden berekend.³¹ Door in alle gevallen evenwel uit te gaan van een nettoregres – ook indien het slachtoffer zelf jegens de dader aanspraak zou hebben gehad op een brutovergoeding – geraakt de aansprakelijke persoon in een betere positie doordat de werkgever in plaats van de werknemer de schade vordert. Dit verdraagt zich niet met de strekking van het regresrecht.

Het nettoregresrecht betekent dat de werkgever bij arbeidsongeschiktheid van zijn werknemer door toedoen van een ander niet alle schade op die ander kan verhalen. Zoals ik hiervoor in de inleiding al heb opgemerkt, vind ik het ongewenst dat een werkgever de lasten moet dragen van door anderen fout veroorzaakte schade. Weliswaar moet de aansprakelijke partij bij een brutofwikkeling in sommige gevallen meer betalen dan de schade die zij rechtstreeks aan het slachtoffer had moeten voldoen, maar ik acht het rechtvaardiger om de schade te leggen bij degene die deze heeft veroorzaakt. Waar de werkgever een regresrecht heeft voor de loonschade, lijkt het mij juist ook de daarover verschuldigde belasting en sociale premies onder dat regresrecht te laten vallen, nu het twee nauw met elkaar verbonden schadeposten betreft. Ik ben er dan ook een voorstander van om het regresrecht van de werkgever, eventueel tezamen met dat van de sociale verzekeraars, op dit punt uit te breiden. Het uitgangspunt moet zijn: de veroorzaker betaalt. Dit vormt mijns inziens evenzeer een eenvoudige en voor de praktijk goed hanteerbare maatstaf en aldus blijft de consistentie van het systeem van regresrechten gehandhaafd.³²

De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft in de eerder genoemde brief van 18 augustus 2006 aangegeven dat hij na een zorgvuldige overweging van oordeel is dat de belasting en sociale premies die de werkgever op het doorbetaalde loon moet inhouden, onveranderd niet onder het regresrecht van de werkgever dienen te vallen. De minister voert daartoe aloude argumenten aan, te weten:

- a. De aansprakelijke persoon dient niet in een slechtere positie te geraken doordat de werkgever in plaats van de werknemer vergoeding van de schade vordert.
- b. De werknemer zou zelf slechts aanspraak hebben gehad op (de contante waarde van) het netto gederfde loon, aangezien de hypothetische schadevergoeding van de aansprakelijke partij aan de gewonde werknemer zal worden betaald in de vorm van een bedrag ineens, dat niet is onderworpen aan de heffing van loonbelasting en sociale premies.
- c. Uitgangspunt van het schadevergoedingsrecht is dat een aansprakelijke persoon niet meer dan de volledige schade behoeft te vergoeden.
- d. Bij verruiming van het verhaalsrecht tot het brutoloon zou een niet te rechtvaardigen verschil ontstaan tussen de verschillende regresnemers.

De motivering van dit standpunt overtuigt niet. De argumenten a tot en met c zijn gebaseerd op het in veel gevallen onjuiste uitgangspunt met betrekking tot de belastbaarheid van de door de aansprakelijke persoon aan de gekwetste zelf te betalen schadevergoeding bij het wegdenken van de loon-doorbetalingsverplichting van de werkgever. Argument d is eenvoudig te ondervangen door voor alle regresrechten een uniforme regeling op te nemen.

De minister rept met geen woord over alle literatuur die is verschenen met betrekking tot artikel 6:107a BW en waarin onder andere stevige kritieken zijn geuit ten aanzien van het enkel toe-

27. Zie r.o. 4.4 van de Hoge Raad in *Revabo/Amev* (NJ 2004, 396).

28. Zie voor een kritische bespreking van het arrest *Revabo/Amev*: K.A. Baggerman, *Verhaalsrecht werkgever voor doorbetaald loon* (art. 6:107a BW), *AV&S* 2004, p. 180-182 en C.C. Jongens, *Regres*, TVP 2004, p. 23-24.

29. Zie voor een vergelijkbare kwestie *Rb. Leeuwarden* (belastingkamer) 24 februari 2006, *Nieuwsbrief Personenschade* mei 2006, p. 4-6.

30. Zie hierover W.H. van Boom, *Verhaalsrechten van verzekeraars en risico-dragers*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 2000, p. 38-41.

31. Zie over de fiscale complicaties bij de berekening van het civiel plafond ook W.H. van Boom & H.M. Storm, *Het verhaalsrecht van verzekeraars en risico-dragers, aard, omvang en uitoefening*, A&V 1995, p. 156-157.

32. E.F.D. Engelhard bepleit een tussenoplossing in: *Regres. Een onderzoek naar het regresrecht van particuliere en sociale regresdragers* (diss. Maastricht), Deventer: Kluwer 2003, p. 296: indien de regresnemer aanmerkelijk weet te maken dat de benadeelde gerechtigd zou zijn geweest tot een brutoschadevergoeding, behoort hij binnen de grenzen van het civiel plafond in aanmerking te komen voor een brutovergoeding. Deze oplossing bergt het gevaar in zich van uitgebreide discussies in de regresprocedure en geniet dan ook niet mijn voorkeur.

staan van een nettoregres.³³ Dit getuigt op voorhand niet van een zorgvuldige afweging. De minister, die dus wel voornemens is een ontwerp voor een wetwijziging op te stellen in verband met (een uitbreiding van het regresrecht tot) de kosten van re-integratie en daarbij te bezien of het nodig is ook de regresrechten van de werknemersverzekeringen daarop af te stemmen, is aldus opnieuw niet bereid de discussie te (her)openen over de bruto/netto-problematiek. Dit lijkt mij een gemiste kans.

Bedrijfsschade en vervangende arbeidskracht

Door de werkgever geleden bedrijfsschade ten gevolge van ziekte van werknemers komt niet voor vergoeding in aanmerking op grond van de artikelen 6:107³⁴ en 107a BW. Deze wetsartikelen bieden de werkgever evenmin recht op vergoeding van de kosten van een vervangende arbeidskracht.³⁵ Het betreft immers geen schadeposten waar de werknemer zelf aanspraak op had kunnen maken, indien geen sprake was geweest van verplaatsing van schade.

In het arrest Rockwool/Poly³⁶ heeft de Hoge Raad geoordeeld dat zelfs indien de persoon die aansprakelijk is jegens de gewonde werknemer, tevens onrechtmatig heeft gehandeld jegens de werkgever, deze werkgever dan nog geen aanspraak toekomt op vergoeding van schade als gevolg van het letsel van de werknemer. Artikel 1407 (oud) BW, waarvan in dit arrest sprake was, respectievelijk de artikelen 6:107 en 107a BW staan aan toewijzing van een dergelijke vordering in de weg.

De wetgever heeft met betrekking tot artikel 6:107a BW overigens wel aangegeven dat als de werkgever meent naast de loondoorbetalingsverplichting ook overigens schade te hebben geleden, hij die zelfstandig zal moeten vorderen op basis van het reguliere schadevergoedingsrecht. Ook de kosten van vervangende arbeidskracht zijn kosten die de werkgever zelf dient te claimen.³⁷

Ik ben evenwel van mening dat een dergelijke vordering van de werkgever moet afstuiten op het arrest Rockwool/Poly. De opmerking van de wetgever lijkt in het licht van dit arrest weinig doordacht.

Het zal niet verbazen dat ik er moeite mee heb dat de werkgever deze schadeposten in principe niet op de schadeveroorzaker kan verhalen. Door toedoen van een aansprakelijke persoon valt een radertje uit het productieproces weg, waardoor de werkgever omzet en winst derft, respectievelijk zich genoodzaakt ziet een vervangende arbeidskracht in te huren ter beperking van schade.³⁸ Wanneer de schadeveroorzaker louter zaakschade bij het bedrijf van de werkgever zou hebben veroorzaakt, zou de werkgever – binnen de grenzen van de toerekening van artikel 6:98 BW – eventueel wel vergoeding van de daaruit voortvloeiende bedrijfsschade kunnen vorderen van de dader. Wanneer de bedrijfsschade evenwel voortvloeit uit letsel van een werknemer, toegebracht door iemand anders, staat de werkgever grotendeels met lege handen. Ik vind dit een ongerechtvaardigd resultaat van het stelsel van artikel 6:107 en 107a BW.³⁹

Deze ongelijke behandeling tussen zaak- en letselschade is voor Storm zelfs reden geweest om te bepleiten dat het regresrecht van de particuliere werkgever, tezamen met de artikelen 6:107 en

108 BW en het regresrecht van de overheid krachtens artikel 2 e.v. VOA, dient te worden afgeschaft.⁴⁰

Hoewel het niet eenvoudig is om een pasklare oplossing aan te dragen voor de wijze waarop bereikt moet worden dat de werkgever zijn volledige schade op de aansprakelijke partij kan verhalen,⁴¹ ben ik wel van mening dat de wetgever open dient te staan voor een maatschappelijke discussie over de (gewenste) reikwijdte van het werkgeversregres.

Verjaring van de regresvordering van de werkgever

Inmiddels is het op basis van arresten van de Hoge Raad met betrekking tot andere zelfstandige verhaalsrechten⁴² wel duidelijk dat ook de regresvordering van de werkgever dient te worden gekwalificeerd als een vordering tot vergoeding van schade als bedoeld in artikel 3:310 lid 1 BW.⁴³ Daarmee verjaart de regres-

33. Afgezien van de reeds genoemde literatuur en zonder naar volledigheid te streven, noem ik hier nog R.M.J.T. van Dort & J. Rensema, *Schadevergoeding en afkoopson, Fiscale Monografieën* nr. 13, Deventer: Kluwer 2002, o.a. p. 30-31, 42-46 en hoofdstuk 5. Zij wijzen op de ontwikkeling van de fiscale rechtspraak bij tijdelijke arbeidsongeschiktheid, welke ontwikkeling de Hoge Raad aanleiding zou behoren te geven zijn rechtspraak met betrekking tot het civiel plafond en het nettoregres bij tijdelijke arbeidsongeschiktheid te herzien. In Mon. Nieuw BW B37 (Bouman/Tilanus), Deventer: Kluwer 1998, p. 76-77, wordt nettoregres voor de werkgever onbillijk en onjuist geacht.

34. MvA I, Parl. Gesch. (Inv.) Boek 6, p. 1307-1308.

35. MvA, Kamerstukken I 1995/96, 24 326, nr. 119b, p. 3.

36. HR 12 december 1986, NJ 1987, 958. In deze zaak sprak Poly Rockwool aan tot schadevergoeding op grond van onrechtmatige daad, omdat Rockwool vergoedingsvoorwaarden overtrad, waardoor sprake was van luchtverontreiniging. Naast andere schadeposten vorderde Poly schadevergoeding wegens bovenmatig ziekteverzuim van haar personeel als gevolg van de stankoverlast. Het hof achtte het aannemelijk dat bovenmatig ziekteverzuim in een bedrijf nadelig werkt ten aanzien van een efficiënte bedrijfsvoering en derhalve een schadefactor is die voor toewijzing in aanmerking zou kunnen komen. De Hoge Raad vernietigde het arrest van het hof, omdat art. 1407 (oud) BW in geval van onrechtmatige veroorzaking van schade slechts vergoeding toekent aan de 'gewonde' zelf en dat aan anderen ter zake van die gebeurtenis geen vordering tot schadevergoeding toekomt. Art. 6:107 BW geeft slechts een beperkte uitbreiding ten opzichte van art. 1407 (oud) BW, namelijk uitsluitend voor wat betreft de 'verplaatste' schade van de 'gewonde'.

37. MvA, Kamerstukken I 1995/96, 24 326, nr. 119b, p. 3.

38. Overeenkomstige toepassing van art. 6:96 lid 2 sub a BW zal de werkgever evenmin een aanspraak geven tot vergoeding van de kosten van een vervangende arbeidskracht vanwege de in het arrest Sterpolis/Amicon aangegeven grenzen.

39. T. Hartlief bepleit dat het tijd is voor een fundamenteel inhoudelijk debat waarbij de voor- en nadelen van uitbreiding van aansprakelijkheid reëel in beeld worden gebracht. Hij wijst daarbij expliciet op het bedrijfsleven, dat de 'echte' bedrijfsschade die het gevolg is van uitval van personeel, niet op de dader kan verhalen via het aansprakelijkheidsrecht. Zie zijn artikel 'Stilstand en vooruitgang in het aansprakelijkheidsrecht', NJB 2006, p. 2107, afsmede zijn bijdrage aan dit themanummer. Ik sluit mij aan bij zijn pleidooi.

40. Zie H.M. Storm, *Werkgeversregres*, in: W.H. van Boom, T. Hartlief & J. Spier (red.), *Regresrechten, afschaffen, handhaven of uitbreiden?*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1996, p. 119-130.

41. Naast de door Storm voorgestelde oplossing kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het loslaten van het beperkende karakter van art. 6:107 BW.

42. Zie HR 31 mei 2002, NJ 2004, 161 (Bijlsma/ABP) met betrekking tot de op art. 2 VOA gebaseerde verhaalsvordering van de overheidswerkgever en HR 1 april 2005, RvdW 2005, 50 (St. Lucas Ziekenhuis/ZAO) met betrekking tot de regresvordering van een ziekenfonds ex art. 83b ZFW.

43. Zie J.L. Smechuijzen, *Verjaring van het recht op vergoeding van personenschade*, Monografieën Letselschade, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006, p. 43-45.

vordering al na vijf jaar en niet eerst na twintig jaar op grond van artikel 3:306 BW. Het verhaalsrecht mag er ingevolge het civiel plafond immers niet toe leiden dat de aansprakelijke persoon in een slechtere positie komt te verkeren dan waarin hij zou hebben verkeerd wanneer hij door het slachtoffer zelf tot schadevergoeding zou zijn aangesproken. Dit geldt niet alleen voor de hoogte van de vordering, maar ook voor de beantwoording van de vraag aan welke verjaringstermijn de verhaalsvordering is onderworpen.⁴⁴

Met betrekking tot de vraag op welk moment de verjaringstermijn van de regresvordering van een ziekenfonds aanvangt, heeft de Hoge Raad⁴⁵ voorts het volgende uitgemaakt: als uitgangspunt heeft te gelden dat de verjaringstermijn aanvangt met ingang van de dag volgende op die waarop het ziekenfonds zowel met de schade als met de aansprakelijke persoon bekend is geworden. Het strookt evenwel met het (ook) in artikel 83b ZFW neergelegde civiel plafond om aan te nemen dat een aansprakelijke persoon zich jegens het ziekenfonds erop kan beroepen dat het geen rechtsvordering kan instellen die reeds zou zijn verjaard wanneer deze niet door het ziekenfonds, maar door het slachtoffer zelf zou zijn ingesteld.⁴⁶

Gelet op het streven van de wetgever om de wettelijke verhaalsrechten zo veel mogelijk op elkaar af te stemmen, kan zonder meer worden aangenomen dat deze regel evenzeer geldt in het kader van de regresvordering van de werkgever. Dit betekent dat niet alleen van belang is wanneer de regresnemende werkgever bekend is geworden met de schade en de aansprakelijke persoon, maar ook wanneer de gewonde werknemer met een en ander bekend is geworden.

Het lijkt mij nauwelijks bezwaarlijk dat wordt aangeknoopt bij de bekendheid van de gewonde werknemer. Gelet op de verhouding tussen partijen zal de periode die verstrijkt tussen de bekendheid bij de werknemer en de bekendheid bij de werkgever over het algemeen betrekkelijk kort zijn. Een informatieverplichting van de werknemer jegens zijn werkgever vloeit naar mijn mening voort uit de eisen van goed werknemerschap (art. 7:611 BW).⁴⁷

Rechtsvergelijking

Blijkens de parlementaire geschiedenis heeft een vergelijking met het buitenland destijds weinig houvast geboden voor het opstellen van de Nederlandse regeling van het regresrecht van de werkgever. Ik wijs op de volgende passage van de memorie van antwoord in de Eerste Kamer:⁴⁸

'Van de ons omringende landen kennen Frankrijk, België, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland een regresrecht bij ziekte en arbeidsongeschiktheid. Zweden en Denemarken kennen geen regresrecht. Gezien de zeer verschillende sociale verzekeringsstelsels is het niet goed mogelijk het functioneren van het regresrecht in die diverse landen te vergelijken. Niet alleen het karakter van de regelingen op basis waarvan regres genomen kan worden, ook de daarbij betrokken partijen, als werkgever en verzekeraars, verschillen sterk per land.'

Binnen Europa is het ruim tien jaar later nog steeds zo dat er grote verschillen bestaan op het gebied van de sociale zekerheid en het verhaalsrecht van de werkgever voor doorbetaald loon. Weliswaar kennen de meeste Europese landen een verhaalsrecht voor de werkgever, maar de wijze waarop dit vormgegeven is, verschilt van land tot land.⁴⁹ Ik vrees dan ook dat van houvast voor een wijziging van de bestaande regeling nog steeds niet of nauwelijks sprake zal zijn. Mocht de wetgever evenwel bereid zijn de discussie over de omvang van het regresrecht van de werkgever alsnog te (her)openen, dan lijkt het toch de moeite waard om de ontwikkelingen in Europa op dit punt aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Mevrouw mr. M. Keijzer-de Korver,
Stadermann Luiten Advocaten te Rotterdam

44. Vergelijk zo. 5.2 van de Hoge Raad inzake Bijlsma/ABP (NJ 2004, 161).

45. Zie HR 1 april 2005, RvdW 2005, 50.

46. Zie voor een bespreking van het arrest van de Hoge Raad van 1 april 2005, B.M. Jonk-van Wijk & K. Baetsen, De bekendheidseis van art. 3:310 BW in relatie tot het zelfstandig verhaalsrecht, AV&S 2006, p. 33-35, alsmede F.M. Ruitenbeek-Bart, De wettelijke regresrechten op hun retour? Over recente en toekomstige ontwikkelingen op het terrein van de wettelijke regresrechten, TVP 2005, p. 83-84.

47. Ter voorkoming van discussies op dit punt vind ik het een goede gedachte om in de wet een verplichting op te nemen voor de gekwetste tot medewerking en mededeling jegens de verzekeraar of risicodragers die verhaal wil nemen, zoals voorgesteld door W.H. van Boom. Zie zijn bijdrage 'Uniformiteit gewenst. Naar een eenvormig verhaalsrecht voor verzekeraars en risicodragers' in: Van Boom, Hartlief & Spier 1996, p. 95-118.

48. MvA, Kamerstukken I 1995/96, 24 326, nr. 119b, p. 3.

49. Zie het rechtsvergelijkende onderzoek van de Peopil Research Group, Fatal Accidents and Secondary Victims, St. Albans: XPL publishing 2005, o.a. p. 436-437.